

FELSŐ-KÖZÉPFOK ÉS FELSŐOKTATÁS

AUSZTRIA ESETE

AZ OSZTRÁK FELSŐOKTATÁS AZ EGYIK LEGNYITOTTABB intézményrendszer Nyugat-Európában. Az egyetemekre és a művészeti főiskolákra történő beiratkozás alapvető, s szinte kizárólagos feltétele az ún. főiskolai jogosultság megszerzése. Ezt mindenek előtt az érettségi bizonyítvány igazolja. A gimnáziumokban (AHS-iskolákban) szerzett érettségi széleskörű továbbtanulást tesz lehetővé, a technikumai (BHS-iskolai) matúra birtokában az automatikus továbbtanulási lehetőségek valamelyest korlátozottabbak. A korlátozottabb lehetőségek kiegészítő vizsgákra utalnak, amelyek bármilyen szintű letétele szabad utat biztosít az egyetemekre. Ezek a vizsgák az AHS- és a BHS-iskolák közötti különbséget hivatottak áthidalni, s hasonló a rendeltetésük, mint a ritkábban előforduló gimnáziumi különbözeti vizsgáké. Ezen vizsgák letétele – néhány művész szakot leszámítva – bármilyen felsőoktatási intézmény bármilyen szakára bejutást biztosít. Bizonyos feltételek (Studienrehtigungsprüfung) mellett meg lehet kerülni az érettségit is, de ez nem tipikus út az egyetemi szintű tanulmányokhoz.

Az egyetemeken, főiskolákon az 1972-es főiskolai tandíjtörvény (Hochschul-taxengesetz) értelmében ingyenes a tanulás. Ennek megfelelően szinte semmi sem korlátozza az érettségizettek odaáramlását. A jelentkezés tömegesnek mondható.

A közvetlen szelekció hiánya természetesen nem jelenti azt, hogy az egyetemi tanulmányok mindenki számára elérhetőek. A szelekció – hagyományosan – az iskolarendszer alsóbb fokozatain érvényesül.

Ennek első lépcsője a középfokú iskolarendszerbe történő belépés, amely igen korai (4 éves elemi iskola utáni) pályaválasztást követel meg. A korrekciós lehetőségek ellenére az ekkori döntés meghatározó az egyén életére. A legígéretesebb továbbtanulást jelentő AHS-iskolákba gyakorlatilag csak ezen a ponton lehet belépni.

A második lépcső még lehetővé tesz némi korrekciót: 8 évi iskolai (4 év elemi, 4 év általános iskolai – Hauptschule) tanulás után lehet belépni a gyengébb általános képzést nyújtó, de érettségit biztosító másik intézménytípusba (BHS).

A harmadik szelekciós lépcső a két érettségit adó iskolatípus áteresztőképessége. A tanulók képességeihez mért színvonal ugyanis olyan magas ezen intézményekben, hogy sokan hagyják félbe tanulmányaikat. A nyolcvanas évek második felére vonatkozó kimutatás szerint (*Schwendenwein & Prochazka 1992*) egy 14.580 fős 5. gimnázium évfolyamból négy év múlva csak 11.600-an érettségiztek, a lemorzsolódás tehát több mint 20%-os. Ugyanezen időszakban a műszaki technikumok 7587 tanulójaiból 4842 jutott el a 9. év utáni érettségig (37%-os lemorzsolódás).

A lemorzsolódásokat is figyelembe véve összességében azt mondhatjuk, hogy egy-egy korcsoportnak mintegy 35%-a jut el az érettségiig. A tanulók valamivel kevesebb mint a fele végez valamilyen gimnáziumban, a többiek technikumban érettségiznek. Mindez azt jelenti, hogy az érettségit adó oktatás tömeges elterjedése ellenére a fiatalok kisebb része jut csak el a felsőfokú oktatás küszöbéig, számukra azonban nyitott a további út.

Ez a még mindig erős elitoktatást megtestesítő középiskolai rendszer erősen gyökerezik a hagyományokban. A fokozatos oldódás, a modernizálás ellenére még mindig alapvetően konzervatív szemléletű, elsősorban a társadalmi hierarchia csúcsán állók érdekeit szolgálja. Hogy milyen kísérletek történtek a rendszer megreformálására (s egyúttal a felsőoktatás bázisának bővítésére), azt foglalja össze a következő fejezet.

A felső-középfokú oktatás expanzója

Mint már láttuk, az osztrák felsőoktatás, illetve az abban való részvétel elsősorban a középfokú oktatás áteresztőképességétől függ. Az adatok azt mutatják, hogy a középfokon tanulók viszonylag állandó arányban kerültek be a felsőoktatásba. A döntő kérdés tehát az, hogy a középfokú oktatás a tanulók mekkora részét tudja elérni.

Hogy mennyien végeznek középfokon, az természetesen függ a „keresletől” is, de éppen az utóbbi évtizedekben végbement események alapján állítható, hogy nagyon nagy mértékben a kínálattól is, s ebben az államnak, illetve a tartományoknak nagy a szerepük. Az iskolák számának változásán túl meghatározott a jelentősége az iskola-szerkezetnek, az egyes iskolatípusokban folyó oktatásnak, s az iskolák által kiadott végbizonyítványnak. Mindez a középfokú (felső-középfokú) oktatással kapcsolatos történeti események fontosságára irányítja a figyelmünket.

A középfokú iskoláztatás 1945 és 1962 között

1945 után az osztrák iskolarendszer lényegében visszatért az Anschlusst megelőző idők iskolaszervezetéhez. Ez sokban hasonlított a mai rendszerhez, de a gimnáziumi képzés elsősorban csak a szűk elitet érintette, és csak ezeket (valamint a rokon intézményekből: női felsőiskolák, reáliskolák) elvégezve lehetett egyetemi tanulmányokat folytatni. (Leszámítva a szakérettségi lehetőségét). A mai BHS-iskolák elődei, a felső-középfokú szakmai iskolák (Kereskedelmi akadémiák, Felső ipariskolák) csak a kereskedelmi és műszaki főiskolákon történő továbbtanulást tették lehetővé.

A háború után a két nagy rivális párt (Osztrák Néppárt, Szocialista Párt) újult erővel folytatta az Anschluss előtti vehemens (akkor még sok esetben fegyverrel vívott) csatározásokat. Ennek egyik fontos terepe lett az oktatásügy.

Az ausztromarxista irányzatú Szocialista Párt az oktatási rendszer teljes megújítását követelte. Mindenképpen szerette volna a középfokú oktatást a korábnál szélesebb tömegek számára lehetővé tenni a hatalmi rend számára kedvező megváltoztatása érdekében. Ennek elérésére a középfokú oktatás vertikális rendszerének meg-

szüntetését tűzte ki célul, megteremtve az egységes középiskolát. Elképzelését támogatta a kommunista párt és a szakszervezeti szövetség is. Az Osztrák Néppárt ezzel szemben erősen konzervatív vonalat képviselt. A „társadalmi rétegeknek megfelelő” iskolarendszerben gondolkodott, amelynek – elképzelései szerint – a vertikálisan tagolt iskolarendszer felelt meg, élén az elit-gimnáziumokkal.

A parlamentben éles csaták folytak, minden kompromisszumkészség (és így kompromisszum) nélkül. Valamelyest csitultak az ellentétek 1948 után, amikor is mindkét párt saját kezdeményezéssel állt elő, s így legalább letisztultak az álláspontok. Néhány (az alsó fokú oktatást érintő) kérdésben egyetértés mutatkozott, de nem tudtak megegyezni ezen kérdések részleteiben, s továbbra is eltértek az álláspontok a középiskola egységességének kérdésében. A háttérben álló és a pártokkal párhuzamosan működő tanári szövetségek (a hozzájuk közel álló pártok álláspontját képviselve) reakcióssággal illetve a „népi demokratikus” oktatási rendszer kieroszakolásával vádolták egymást. Végül a szocialisták javaslatát nem tárgyalta a parlament (Nationalrat) oktatási bizottsága, a Néppárt irányítása alatt működő minisztériumi javaslatot viszont nem lehetett keresztülvinni a minisztertanácsban. (A két nagy párt koalícióban működött, egy új törvényhez kétharmados jóváhagyásra lett volna szükség.)

Az ötvenes évek első felében lényeges változás nem történt. Az álláspontok nem közelítettek egymáshoz, a politikai patthelyzet viszont nem tette lehetővé, hogy bármilyen új törvény születessen.

A feszült helyzet az ötvenes évek közepén azonban oldódni kezdett. Egyrészt a gazdaság egyre inkább igényelte a középfokú műszaki végzettséget, tehát valamit lépni kellett. A politikai feltételek is javultak: a Szocialista Párt vezetésében kezdtek megjelenni a pragmatikusabb irányvonal képviselői, s a szakszervezeti szövetség vezetése is őket támogatta. Ennek megnyilvánulása volt az 1958-as pártprogram, amelyben deklarálták, hogy osztálypárt helyett néppárttá kívánnak válni. Nyitottak az egyház (katolikus) felé is. Mindennek kihatása volt az oktatáspolitikai elképzelésekre is, mert most már nem támadhatták a korábbihoz hasonlóan a katolikus egyház szerepét az oktatásügyben, s nem tekintették ellenségnek az elitoktatás fenntartásában érdekelt rétegeket sem. Elvetették a teljesen egységes középiskola elvét, helyette differenciált középfokú oktatásra törekedtek. Visszaléptek a tanítóképzés főiskolai jellegére vonatkozó követeléstől is, ami az egyház szerepét csökkentette volna. Megelégedtek az akadémiai szinttel.

A Néppártban is reformpolitikuskok jelentek meg, akik nem adták fel ugyan a korábbi oktatási elképzeléseiket, de rugalmasabban tárgyaltak a szocialistákkal. A katolikus egyház is deklarálta, hogy nem kívánja visszaszerezni a múlt században betöltött szerepét, s nem kíván kizárólagosan egyetlen párt védnöksége mellett működni.

A pártok oktatáspolitikai küzdelmei közben kisebb-nagyobb változások azért történtek. Részben spontán módon, részben kormányzati, parlamenti jóváhagyással. Ezek elsősorban az alsó-középfokú oktatást érintették. Bécsben és az iparosodottabb

keleti tartományokban baloldaliabb program valósult meg, amennyiben az átszervezés a felső-középfok bázisának kiterjesztését célozta. A nyugati, konzervatív tartományokban ezzel szemben az alsó-középfokú oktatás zsákutcás formájának (népiskolai felső tagozat) megerősítésére került sor. Ez a helyi politika csak az ötvenes évek végén kezdett megváltozni.

A gimnáziumi oktatásban csak tantervi változásokat hajtottak végre. Ezek szakmai szempontból minden bizonnyal indokoltak voltak (nyelvoktatás térnyerése), de az adott iskolarendszerben ez az általános iskola és a gimnáziumok közötti átjárhatóságot nehezítette, s ezzel a gimnáziumok elitjellegét erősítette.

A tanítóképzők 1951-ben kapták meg a jogot, hogy a gimnáziumi érettségivel egyenértékű vizsgával bocsássák el a tanulóikat. Így a háború után először bővülhetett az egyetemek tanulói bázisa.

Az 1946-os szakképzési reform az ipariskolák oktatási idejének bővülését eredményezte, s beépülésük kezdetét jelentette a közoktatási struktúrába. Ennek eredményeként nőtt a tanulólétszámuk is az ötvenes évek során.

Míndezek a változások még nem hoztak döntő módosulást a felsőfokú oktatás térnyerésében, de azt jelezték, hogy a korábbi, csak a szűk elit számára fenntartott egyetemi, főiskolai szintű oktatás nem tartható fenn sokáig.

A középfokú iskoláztatás 1962 után

A két nagy párt szembenállásának csökkenése 1962-ben tette lehetővé, hogy végre elfogadják az iskolaszervezeti törvényt (Schulorganisationsgesetz).

Ez az első átfogó törvény, amely a szakképző iskolákra is vonatkozik, s a főiskolákat, egyetemeket leszámítva minden oktatási intézményt felölel. Kimondja, hogy minden iskola ingyenes, amint a tankönyvellátás is. Alapvetőnek tartja az oktatás „nyitottságát”, vagyis igyekszik oldani az intézmények zártságát, megteremtve az intézmények közötti átmenet (legalábbis jogi) lehetőségét.

Az iskolaszervezetben alapvető áttörést nem jelentett a törvény, a szocialisták fő elképzelésüket (a középfokú oktatás átszervezése) nem tudták megvalósítani. Ennek ellenére mégis ez a törvény, illetve az ebben az időszakban születő egyéb, az iskolarendszert érintő törvények fontos változást jelentettek a középfokú iskoláztatásban, s ez kihatott a felsőfokú oktatásra, annak későbbi expanziójára is.

A legfontosabb változások:

- kiépült a tipikusan a technikumi oktatásba torkolló általános iskolai rendszer (lassanként felváltva a népiskolai felső tagozatot, amelyből gyakorlatilag csak a tanoncképzésbe vezetett út);
- a két tagozatú általános iskola vált normává (ezzel a nőtt a felső-középfokon történő továbbtanulás esélye);
- a középfokú tanítóképzők helyett reálgimnáziumok alakultak (nőtt a felső-középfokú oktatási kínálat);
- a tanítóképzés akadémiai szintűvé vált (bővült a felsőfokú oktatás, még ha nem is főiskolai szintű intézményekkel).

A törvény nem törölte el a gimnáziumi felvételi vizsgát, amely a baloldaliak régi követelése volt. Továbbra is maradt a (korábbi tanulmányi eredmények alapján) korlátozott tanulási lehetőség az általános iskola I. (magasabb szintű) tagozatán. Ugyanakkor ennek tantervét közelítették a gimnáziumi tantervhez, az átjárhatóság érdekében.

A felső-középszkolák korábbi közös elnevezése (Mittelschule) megváltozott: azóta hívják ezeket általánosan képző felső iskoláknak (AHS). Szerkezetükben a törvény alapvető változást nem hozott, de bővítette a reálokztatás lehetőségeit, ami minden bizonnyal hozzájárult a főként konzervatív szemléletű humán oktatás zártságának csökkentéséhez, a tanulólétszámok emelkedéséhez.

Mindezek ellenére az érettségit adó iskolákba továbbra sem volt könnyű a bejutás az általános iskolákból. A felsőtagozatú reálgimnáziumokba legalább jó tantárgyi átlaggal vagy felvételi vizsgával lehetett bekerülni. A 8 osztályos iskolákba való bejutást pedig a részben eltérő tantárgyak is nehezítették (pl. a latint, később pedig más nyelvet is oktattak az általános iskolában oktatott nyelven túl).

Erre az időszakra esik még egy alapvető változás: a technikumok (BHS) létrehozása révén egy új iskolahálózatot tettek alkalmassá a felsőfokú tanulmányok előkészítésére. Ennek későbbi elterjedése hozta talán a legnagyobb változást az egyetemi oktatás tömegessé válásában.

Az oktatási rendszer még mindig nem nyitott eléggé. A hatvanas évek gazdasági visszaesése idején egy OECD számára készült tanulmányban (*Scheipl-Seel 1988*) meg is fogalmazódik az érettségizők, technikusok, akadémiát végzettek számának növelésére vonatkozó igény. Főleg az ipari szféra követelte a képzési szint emelését.

Ebben az időszakban már vége a nagy pártharcoknak. A pártok kevésbé ideologikusan, sokkal inkább pragmatikusan közelítenek az oktatásügyhöz. A pártok és a szakmai érdekszervezetek megközelítése hasonló, hasonlóak a megoldásra vonatkozó „Schlagwort”-ok is („magasan kvalifikált munkaerő” ; „a tehetségek feltárása”; „esélyegyenlőség”). A konkrét problémákat is közel azonosan látják. Látják a vertikális átmenet buktatóit, s a társadalmi, nemi és regionális egyenlőtlenségeket. Az életszínvonal emelkedése is megnövelte az oktatás iránti keresletet.

A szükséges lépések megtétele céljából a három parlamenti párt 1969-ben iskola-reform-bizottságot hozott létre, annak érdekében, hogy vizsgálja meg, mit lehet tenni (többek között):

- az alsó- és a felső-középfokú képzés iskolái közötti átjárhatóság növelése,
- a felső-középfokú oktatás típusainak csökkentése, valamint
- a tehetségek felkarolása és képességek szerinti iskolai differenciálás érdekében.

A bizottság 1970-ben adta elő javaslatait, amely a pártok illetve a szakmai szervezetek által megfogalmazott elképzelések kísérleti bevezetését javasolta. Néhányat közülük meg is nevezett, amelyek az oktatási rendszer rugalmasságát voltak hivatottak növelni, s ezzel a korai pályaválasztás nehézségeit korrigálni, s az érettségit adó iskolatípusok, mindenekelőtt az AHS-iskolák elitjellegét oldani.

A kísérletek nem jártak átfogó iskolaszervezeti változással. A hagyományos iskolastruktúra változatlan maradt. Két fontosabb eredményt kell kiemelnünk: 1973-ban

a gimnáziumokban eltörölték a felvételi vizsgát. Teljesen nyitottá ezután sem váltak, az elemi iskolai „jó” tanulmányi előmenetel (mint az általános iskolák emelt tagozatán) lett a bejutás alapvető feltétele. A kísérletek másik eredménye az általános iskolai tagozatok megszüntetése lett. A differenciált oktatást ezután szelídebb formában ún. belső differenciálással oldották meg, vagyis bizonyos tantárgyakat (német, matematika, nyelv) három képességcsoportra osztva tanítanak. Ez végül is a középfokú oktatás egységesítése felé vitte el valamelyest a rendszert, de a gimnáziumi és az általános iskolai képzés közötti távolság csökkentésére továbbra sem született megoldás.

A viták, kísérletek és a lényegbevágó döntések hiánya ellenére természetesen nem maradt változatlan az oktatásügy. A gazdaság és a lakosság igényeinek növekedése új iskolák megnyitását és a meglévők férőhelyeinek növelését kényszerítette ki. Ennek hatására egyre többen kerültek érettségit adó intézményekbe. Különösen a technikumok népszerűsége nőtt meg, de egyre többen jutottak be a gimnáziumokba is. Hogy a férőhelyek száma nőtt, abban döntő szerepe van a hatvanas évek elején megalkotott oktatásügyi törvényeknek, amelyek az iskolaalapítás és fenntartás kérdését is szabályozták, és a sokszínű felső-középszintű oktatás révén újabb és újabb rétegek bevonását tették lehetővé.

Mindennek következtében az utóbbi évtizedekben jelentősen módosult az egyes iskolatípusba járók aránya a 14–18 éves korosztályban. Alapvetően az érettségit adó intézmények kerültek előtérbe. Különösen megnőtt az érdeklődés a technikai képzés iránt (1968 és 1980 között például csaknem megháromszorozódott a tanulóinak száma) (Schermaier 1990).

A változások fokozatosan mentek végbe. A duális képzés helyett nagy tömegek fordultak először az érettségit nem adó, de a tanoncképzésnél lényegesen magasabb szintű szakközépiskolai (Berufsbildende Mittlere Schule) képzés felé, a következő generáció érdeklődése már inkább a technikum felé irányult. A gimnáziumi képzés iránti igény fokozatosan nőtt, de az oktatásban részt vevők száma nem közelíti meg a technikumokban tanulókéét. Ez azt tükrözi, hogy a gimnázium a fokozatos nyitás, tantervi reform ellenére is még mindig inkább az elitrétegek iskolája maradt.

I. TÁBLA

Az érettségizők számának növekedése iskolatípusonként (1960=100%)

	1960	1970	1980	1991
AHS	100,0	169,1	238,8	193,8
Műszaki BHS	100,0	132,1	247,1	503,1
Kereskedelmi akadémiák	100,0	70,7	251,4	450,1
Közgazdasági BHS	100,0	114,6	493,6	796,8
Mezőgazdasági BHS	100,0	123,8	170,0	276,7
Összesen	100,0	148,3	246,9	298,3

Forrás: (Statistisches Jahrbuch Österreich, 1993.)

A változások eredményeként kerülhettek, s kerültek is be egyre többen a felsőfokú oktatásba is. Ennek ellenére azt kell mondjuk, hogy a felsőfokú oktatás szűrőjét még mindig alapvetően a középfokú oktatási intézmények jelentik, amennyiben egyrészt korlátozzák a bejutást, másrészt merev szervezeti rendszerük révén akadályozzák az intézmények közötti mozgást.

A pályaválasztás korai, merev szerkezetét csak az iskolarendszer átjárhatóságával lehetne oldani, de erre csak a konzervatív hagyományokra erősen építő iskolaszervezet módosítása esetén van remény.

A konzervatív expanzió következményei

Mint láttuk, a középfokú oktatás expanziója csak részleges megújulást eredményezett. Összességében konzervatív párt- és ennek megfelelő oktatáspolitikai érvényesült, amelyet bizonyos elemeiben tudott csak megtámadni a gazdasági és lakossági körökből érkező igény. Ennek ellenére jelentősen megnőtt az egyetemekre, főiskolákra járók száma. Ez természetesen érthető, hiszen a bejutás bázisa bővült, anyagi korlátja a diákok részéről nem volt, s minden bizonnyal az egyetemek sem tiltakoztak az extenzív növekedés ellen. Mindez természetesen új problémákat vetett fel a felsőoktatásban.

Az érettségit adó iskolák tömeges elterjedésével, az érettségizők számának növekedésével párhuzamosan nőtt a felsőfokú tanulmányokat elkezdők aránya. Ezen belül is feltűnően emelkedett az egyetemekre járóké, valamint a nem egyetemi-főiskolai oktatást folytató intézményekben történő továbbtanulás.

A felsőfokú oktatás elterjedésével párhuzamosan felhígult az egyetemi hallgatóság. Ennek lehet a következménye, hogy nőtt, s igen magas a tanulmányaikat félbehagyók száma. Az általános tapasztalatok szerint a beiratkozott hallgatóknak csupán a fele jut el az egyetemi végzettségig, s a végzett hallgatók több mint a fele csak 25 éves kora után (Höllinger 1992). A kötelezően előírt 8–10 szemesztert 1983-ban például a hallgatók – szakonként változóan – 11–17 szemeszter alatt végezték el átlagosan (Hochschulbericht 1984).

A végzettek száma is növekedett az utóbbi évtizedekben. Míg azonban az újonnan beiratkozott hallgatók száma 1970 és 1992 között két és félszeresére nőtt, a hallgatók összlétszáma ugyanezen időszak alatt 3,8-szeresére. A végzettek száma viszont csak megduplázódott (Die Presse 1992).

Törekvések a főiskolai tanulmányok korlátozására és bővítésére

A magas tanulólétszám, illetve az ennek ellenére viszonylag kevés végzett, a sok „túlkoros” rendkívül éles támadásokat vált ki a társadalom egyes köreiből, elsősorban az ipari szféra részéről. Az Ipari Szövetség (Industrievereinigung) évek óta pazarlásnak találja ezt a helyzetet, s valamilyen korlátozást szeretne elérni (Riemer 1994; Krawietz 1994). A gazdasági szféra hozzáállása részben a ráfordítás-haszon szemléletükből adódik, részben abból, hogy közvetlenül (kutatási megbízásokkal),

vagy közvetve (az adók révén) részt vállalnak az egyetemi oktatás fenntartásában. Emiatt igényt formálnak, hogy beleszóllhassanak a felsőoktatás-politikai kérdésekbe is.

A *numerus clausus*, vagyis a felsőfokú továbbtanulás közvetlen korlátozását még az Ipari Szövetség sem meri felvetni. Ebben – a publikációk alapján állítható – szinte az egész társadalom egyetért. Ugyanakkor egyre élesebben vetődik fel a tandíjmentesség – legalábbis részleges – felszámolása. Az Ipari Szövetség álláspontja szerint legalább azok számára, akik végzettség nélkül kimaradnak az egyetemi oktatásból, illetve akik túl lassan végzik el azt, valamiféle költséghozzájárulást kellene kérni.

Az Ipari Szövetség elképzelésében szerepet játszhat az is, hogy egy új iskolatípus (Fachhochschule – FHS – Szakfőiskola) finanszírozása sokáig kétséges volt, s ennek beindításához valószínűleg komoly érdekeltsége fűződik az ipari szférának.

Az egyetemeken élesen tiltakoznak a tandíj bevezetése ellen (*Jäger 1994; Koder 1994*). Egyrészt bagatellizálják az ipar részéről felvetett problémákat (lemorzsolódás, túlkorosság), másrészt arra hivatkoznak, hogy mindezek végeredményben a hallgatók látókörét bővítik, hiszen az elhúzódnó tanulmányok sok esetben külföldi, vagy más szakterületen folytatott tanulmányokkal, nyelvtanulással, esetleg munkavállalással állnak összefüggésben.

Az egyetemeken dolgozók sem tagadják, hogy célszerű lenne a tanulmányi idő lerövidítése, de ők pusztán az átjelentkezések csökkentésére irányuló törekvést tartják elfogadhatónak. Ezt sem adminisztratív eszközökkel, hanem pusztán a jelentkezők szakszerűbb orientálásával valószínűsítik meg.

Az egyetemi szakemberek álláspontja differenciáltabb, mint a gazdasági élet szereplőié. Ugyanakkor puhább érvekkel operálnak. Álláspontjuk alátámasztására nem tudnak olyan kemény érveket felsorakoztatni, mint az Ipari Szövetség bevétel-kiadáson alapuló érvrendszere. Ugyanakkor egyes álláspontokból kitűnik egzisztenciális félelmük is a hallgatók esetleges csökkenését eredményező tandíj ellen.

Az egyetemeket fenntartó kutatási minisztérium álláspontja a fenti két álláspont között található (*Höllinger 1994*). Az Ipari Szövetséghez hasonlóan elismerik, hogy tenni kell valamit az elhúzódnó képzések és a tanulmányaikat végzettség nélküli abbahagyók számának csökkentése érdekében. A szakmai orientálás nagyobb szerepe mellett a három fokozatú angolszász-típusú képzés bevezetését ajánlják, amely megfelelő kilépési lehetőséget nyújtana a tanulmányokban kevésbé kitartók részére is.

A politikusok álláspontját nem ismerjük, de a már említett szerzők álláspontja alapján úgy tűnik, hogy a tandíj bevezetése kényes társadalmi kérdés, amelyet jobbnak látnak nem bolygatni. Az egyetemi oktatásban részt nem vevő társadalmi rétegek bizonyára támogatják (támogatnák) az ipari szféra követeléseit. Ezekre hivatkozhat *Riemer (1994)*, amikor azt állítja, hogy széles néptömegek állnak álláspontjuk mögött. A hallgatók, s maguk az egyetemeken ellenállása azonban megfontoltságra készíti a politikusokat.

A vita árnyékában kiderül a Szakszervezeti Szövetség álláspontja is (*Lackinger 1994*). Ők nemhogy korlátozni szeretnék a hallgatók számát, hanem az érettségivel nem rendelkezőket (a szakiskolai és a szakközépiskolai végzettségűeket) is beenged-

nék az egyetemekre – természetesen nem minden felkészítés nélkül. Mindezt a társadalmi igazságosság nevében követelik már régóta. Egyes oktatáskutatók is hasonló nézetet vallanak (Böhnel 1994). Követelésük teljesen elfogadhatatlan az egyetemi szféra számára (Rentmeister 1994).

A szakfőiskolák megjelenése

Ez az új iskolatípus a gyakorlati képzés irányába igyekszik elvinni az osztrák felsőfokú oktatást. Célja szerint olyan – felsőfokú – gyakorlatorientált képzést kell folytatnia az intézménynek, amely közvetlenül készít fel a gazdasági életbe való bekapcsolódásra. Ugyanakkor megfogalmazódott az az igény is, hogy a szakfőiskolák hallgatói számára ne jelentsen zsákutcát az elvégzése. Ezt a törvény úgy oldja meg, hogy a végzetek – tanulmányaik beszámításával – egyetemi tanulmányokat folytathatnak.

A szakfőiskolákról szóló 1993-as törvény sok kérdést nyitva hagyott az iskolák alapítását és működését illetően. Az iskolák alapítását a Szakfőiskolai Tanács engedélyezheti, miután megvizsgálta az infrastrukturális, a személyzeti feltételeket, az oktatási programot, a felvételi módszereket, a finanszírozási rendszert. Mindezen kérdések szabályozásában a leendő intézmények szabadságot kaptak, bár még nem világos, hogy a Szakfőiskolai Tanács milyen gyakorlatot követ majd az engedélyezésben.

Az oktatás ezekben az intézményekben is ingyenes. Az egyetemekkel ellentétben azonban a férőhelyek száma előre meghatározott, s minthogy a fenntartásban az állam (is) részt vesz, a Szakfőiskolai Tanács elnöke szerint magas hallgatói érdekeltség esetén sem fognak engedélyezni létszámnövelést (*Österreichische Hochschulzeitung* 1994/1–2).

A bejutás nem pusztán érettségivel lehetséges, alacsonyabb iskolatípusból érkezők számára is lehetővé teszik a tanulást. Hogy kiknek és milyen módon, ennek szabályozásában is szabad kezet kaptak az iskolák. Hivatalosan annyi a megkötés, hogy érettségivel vagy azonos szakmai végzettséggel lehet felvételt nyerni. A szakfőiskola célja elsősorban a gazdasági élethez igazított felsőfokú képzés megvalósítása.

Az új iskolatípus iránt rendkívül nagy volt az előzetes érdeklődés a középiskolás diákok részéről (Leyde 1994), és a potenciális alapítók részéről. Az alapítók az első tapasztalatok szerint a meglévő koncentrált szakmai potenciál kihasználásával (pl. kutatóintézetekre alapozva) szándékoztak létrehozni ilyen iskolákat.

Ennek az iskolatípusnak a létrejöttét két tényező magyarázza. Egyrészt az egyetemi szintű oktatásba tömegesen kerültek be olyanok, akik számára a tudomány-tanulás nem vonzó, vagy nem alkalmas. Szerepet játszhat ebben a felső-középiskolai oktatás szerkezete is, amennyiben a BHS-iskolák nem képesek tanulóikat megfelelően felkészíteni az egyetemi tanulmányokra. Ezt látszik bizonyítani az egyetemi tanulmányok elhúzódnása, a sok kimaradó is, bár nem tudjuk, hogy mely iskolatípusból milyen arányban érkeztek.

Másrészt a gazdaság igényei voltak döntőek a szakfőiskolák megszületésében. Nem pusztán arról van szó, hogy a gyakorlati tudású felsőfokú szakembereket igényelték

nagyobb számban, de arról is, hogy nem akarták, nem akarják fenntartani a pazarlónak tűnő egyetemi szintű oktatást ilyen mértékben.

Ezzel az iskolatípussal az állam földalta a felsőoktatásban meglévő korábbi monopóliumát. Az elfogadott törvény szerint bármilyen testület (önkormányzat, egyesület, szövetség) vagy akár magánszemély is létrehozhat ilyen intézményt. A gazdaság érdekeltsége tehát sokkal inkább megfogható ebben az új iskolatípusban, mint az állam által fenntartott egyetemeken, főiskolákon.

Az érettségi rendszer átalakítása

Az általánosan képző középiskolák érettségi rendszerét az 1992/93-as tanévvel kezdődően új alapokra helyezték. Az érettségihez fűződő jogosultságok (egyetemi felvétel, köztisztviselőként való elhelyezkedés lehetősége) változatlanok maradtak. Elsősorban a tartalmi megújulás volt a cél, mégpedig azért, hogy az iskolai végzettség tartalma közelebb kerüljön a gyakorlati élet igényeihez.

Egyik deklarált célja, hogy a gimnáziumban érettségizők konkurálhassanak a technikumokban érettségizettekkel. Természetesen nem az egyetemeken „általában”, hanem bizonyos szakterületeken. A háttérben az az elképzelés húzódik meg, hogy a hagyományos egyetemi, mindenekelőtt a bölcsészképzés felől a „reálszféra” felé irányítsák a tanulókat. Mindezt – nagyon óvatos formában – úgy igyekeztek megteremteni, hogy az érettségi korábbi színvonala, s az általános és átfogó ismereteket mérő szerepe változatlan legyen. Az érettségi rendszer átalakításnak másik célja, hogy a tanulók tanulási, a tanárok felkészítési módszereit közvetve az egyetemi oktatásban megszokott módszerekhez igazítsa.

Az átalakítás eredményeként a tanulóknak nem pusztán a megszokott alaptárgyakból kell érettségizniük, hanem ezek egyikéből – választásuk szerint – egy-egy részletre kidolgozásával mélyebb ismeretekről is be kell számolniuk. Ez egyrészt az önálló tanulás, kutatómunka irányába viszi el a felkészülést, másrészt a tanárok tevékenységét is ilyen irányba igyekszik terelni.

A tanulók lehetőséget kaptak arra is, hogy a választott zárthelyi vizsgák egyike helyett szakdolgozatot készítsenek, ugyancsak a már leírt céllal.

Az új érettségi rendszer értékelése még várat magára. Egy-két probléma már kiütött eddig is. A tanulók önálló tevékenységének korlátai vannak. Mégpedig egyrészt az adott iskola felszereltsége szab gátat a lehetőségeknek, másrészt a települések lehetőségei különbözőek. Általános tapasztalat, hogy a kisebb településeken tanulók hátrányosabb helyzetben vannak a felkészülést illetően.

Mindennek társadalmi következményei is lehetnek a jövőben. Vannak ugyanis olyan egyetemi törekvések (*Hafner 1994*), amelyek a hallgatók beáramlását szeretnék szabályozni. Ennek egyik eszköze lehetne pl. az érettségi vizsga (választott tárgyak, szakdolgozat) alapján történő szelekció. Ha viszont egyes rétegek számára nem állnak rendelkezésre a megfelelő lehetőségek, úgy automatikusan kizárhatják magukat bizonyos felsőoktatási intézményekből, szakokról. Úgy tűnik, hogy az új érettségi rendszertől várt kettős (egymásnak némileg ellentmondó) hatást az intéz-

mények és a hallgatók olyan differenciálásával érik el, amely nem (pusztán) az önkéntes választáson alapul, hanem a helyi lehetőségeken.

Az érettségi rendszer megújítása régi törekvés. Már a hatvanas években felmerült, hogy a gimnázium az általános ismereteken túl speciális ismereteket is közvetítsen. Az érettségi rendszer átalakítására a 90-es évek elején érett meg a helyzet, bár a tanárok jelentős része szkepszissel fogadta. Elsősorban a szakdolgozat bevezetésének volt sok ellenlábas: nem tartják hiteles mérőeszköznek, mert adott esetben „megvásárolható”. (Az érdekesség kedvéért megemlíjtük: a szakdolgozat nem előzmény nélküli az osztrák oktatásügyben. 1924-ben vezettek be hasonlót, de a tanárok követelésére 6 évvel később megszüntették.)

Az új érettségi rendszer olvasata az, hogy a felső középfoktatás tömegessé válásával párhuzamosan újabb szelekciós mechanizmust építsenek be a rendszerbe. A felsőoktatás expanziója a korábbi módon és mértékben nem folytatódhat, a szelekciós mechanizmusnak a felsőoktatásba való átvitele viszont politikai okokból nem könnyű.

* * * *

Az osztrák felsőoktatás napjainkra érkezett el arra a pontra, amikor a felső-középfok lassan induló, sok nehézséggel küzdő, de a gátakat áttörő expanziója következtében nem működhet tovább a régi rendszerben. Mivel a középfokú iskolarendszer – minden konzervatív jellemzője ellenére – szelekciós szerepe nem működik a hagyományos formában, a felsőoktatásnak kell válaszolnia a kihívásokra és a támadásokra. Ezért merült fel, s került bevezetésre új iskolatípus, ezért kezd elmozdulni a rendszer a gazdaságosság, a *numerus clausus* irányába (ez utóbbiban egyelőre még csak a szakfőiskolák esetében). Ezért vetődött fel a tandíj kérdése, s ezért figyelhetők meg törekvések a főiskolára, egyetemre bejutás szigorítására. Mindez nem pusztán annak a következménye, hogy a középfokú oktatás tömegessé vált, s nem is csak annak, hogy innen egyenes út vezet a felsőoktatásba. Annak is, hogy a középfokú iskolarendszer erősen konzervatív jellegű, amennyiben a felsőfokú továbbtanulásra leginkább felkészítő gimnáziumok elitjellege megmaradt, így az abból kimaradók számára csak gyengébb iskolák maradtak (BHS). Az itt tanulókat nem készítették fel a klasszikus egyetemi tanulmányokra, ezért is kellett számukra az új felsőoktatási iskolatípust kialakítani.

A történeti áttekintés azt példázza, hogy az erőteljes politikai akarat ellenében is történhetnek jelentős iskolaszervezeti változások. Ezeket előbb-utóbb kikényszerítik az érdekeltek. Ugyanakkor a változások sokkal torzabban jelentkeznek, mintha politikai akarral is párosulnának.

GYÖRGYI ZOLTÁN

IRODALOM

- BÖHNEL, E. (1994) Ein sanfter Übergang von der Grundschule in die Mittelschule. *Erziehung und Unterricht* No. 8.
- DURCHLAUFERHITZTER FÜR DIE UNIVERSITÄT: WILL KEINER SEIN. *Österreichische Hochschulzeitung* 1994/1-2.
- HENGSTSCHLÄGER, J. (1994) Reform ohne Nutzen. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 3-4.
- HOCHSCHULBERICHT 1984. Wien, Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung.
- HÖLLINGER, S. (1994) Unbürokratisch und brauchbar. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 1-2.
- JÄGER, I. (1994) Der erwartete Nutzen ist gering. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 3-4.
- KODER, J. (1994) Neuer Grad mit Akzeptanz. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 1-2.
- Krawietz, G. (1994) Zwischen Reformen und Managantbegriffen. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 1-2.
- LACKINGER, F.-J. (1994) Lehrlinge an die Universitäten. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 5.
- LEYDE, A. (1994) Studiengänge heiß begehrt. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 7-8.
- MÜLLER, Ch. (1994) Im Boom den eigenen Typ entwickeln. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 1-2.
- RENTMEISTER, M. (1994) Leistungsnachweis statt Öffnung. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 5.
- RIEMER, G. (1994) Beiträge pedagogisch sinnvoll. *Österreichische Hochschulzeitung* No. 3-4.
- SCHEIPL, J. & SEEL, H. (1988) *Die Entwicklung des Österreichischen Schulwesens in der Zweiten Republik 1945-1987*. Graz.
- SCHERMAIER, J. (1990) *Geschichte und Gegenwart des allgemeinbildenen Schulwesens in Österreich*. Wien.
- SCHWENDENWEIN, W. & PROCHAZKA, K. (1992) Studienberechtigungsorientierte Bildungswege in Österreich. *Zeitschrift für Berufs- und Wirtschaftspädagogik* No. 2.
- Seit 1970 Zahl der Studiosi vervierfacht. *Die Presse* 1992. No 13373.
- STATISTISCHES JAHRBUCH ÖSTERREICH 1993. Wien, 1994.

